

Inspirationshäfte för studiebesök vid Löved med låg- och mellanstadieelever.

Skrivet av Gunnel Johansson f.d. lärare vid Skivedskolan.

Lövedsområdet har en mosaik av natur, historia, sagor och myter, en fantastisk plats att besöka både för ung och gammal.

Från Forshagas skolor är det ett lättillgängligt område att besöka genom de fina cykelbanor som förbinder skolorna med Löved. Mitt emot Dyvelstens flottningsmuseum, finns en grusväg från cykelbanan upp till P-platsen, som är startpunkt för vandringar i Lövedsområdet.

Jag har upplevt många underbara stunder vid Löved med elever från Skivedsskolan och vill därför förmedla förslag på utflyktsdagars innehåll. För att besöken ska bli givande är det förstås betydelsefullt att ge eleverna förhandsinformation i skolan, jag kommer att ge förslag på vad som kan berättas före besöken. Hänvisningar till boken "Löved den rosa herrgården", kommer att finnas. Text och foton på växter finns på sid. 58-80 i Lövedsboken. Ett fyrtiotal växter finns också avbildade på skyltar längs blomsterleden.

Den Nya Nordiska Floran är också mycket bra att använda för att visa bilder på växter.

Vandringarna startar vid P-platsen och följer blomsterledsskyltningen. Lämpligt är att ta med ryggsäckar med fika till rastplatsen väster om herrgårdsparken.

Studiebesöksförslagen behandlar historia, natur, sagor och myter.

De är uppdelade i två grupper:

A) Förskoleklass t.o.m. årskurs 2. B) Årskurs 3 t.o.m årskurs 6.

A) Förskoleklass t.o.m årskurs 2

Att berätta och göra före studiebesöket.

Vid Löved har det bott människor mycket länge. Man har hittat en 5000 år gammal yxa från den tiden som kallas **stenåldern**. Löved var ett bra område för de första människorna som kom vandrande. Det låg på en höjd mellan två vattendrag, Hyn och Klarälven, där det var rik tillgång på fisk och i skogen fanns det vilt att jaga. (Text och kolteckning sid. 8 i Lövedsboken).

Det finns en mycket **gammal odling** vid Löved, möjligen omkring 700 år gammal. I den odlingen finns två sorts växter pestskräp och kvanne som man trodde kunde bota den mycket farliga sjukdomen pesten eller digerdöden (text och foton sid. 22-25 i Lövedsboken).

Förbered skattjakt på växter. Visa några "blombilder" och berätta att vid besöket vid Löved gäller det att hitta dessa blommor. Gör en lista med växternas namn och plats att göra kryss när de funnit blomman. Antingen kan de arbeta i grupp eller enskilt när de sedan ska hitta växten.

Förslag på växter vid vårbesök:

parksmultron (vid P-platsens östsida)

hästhov, tussilago (vägen från P-platsen mot gravfältet)

svalört (vid vägkorsningen väst om stallet)

pestskräp (odlingen)

skogsförgätmigej (efter vägen väst om odlingen)

skogsstjärna (i gammelskogen)

Bilder på parksmultron, svalört, pestskräp och skogsförgätmigej finns i Lövedsboken och på botaniska skyltar efter vandringsleden.

Att berätta om växterna: Parksmultron odlades innan jordgubbarna nått vårt land. Hästhov har använts som medicinalväxt, framförallt mot hosta, tussilago betyder "jag fördrivar hostan". Svalört sprids med groddknoppar. Förr trodde människorna att dessa groddknoppar var en gåva från Gud till människorna. Därför kallades groddknopparna himmelsvete. De användes som föda vid hungersnöd, vilket kanske inte var så bra eftersom svalört är något giftig. Pestskräp har använts som medicinalväxt, bl.a. i försök att bota människor som drabbats av pesten. Om förgätmigej finns en saga: "När Gud gav alla blommor namn glömde

han en blyg liten blomma. Till slut vågade blomman viska, *förgät mig ej, glöm mej* inte. Alla blomnamn var slut men Gud visste på råd, du sa själv ditt namn, förgätmigej ska du heta. Skogsstjärna är Värmlands landskapsblomma, dess sju kronblad liknar en stjärna. Den har också namnet duvkulla.

Förslag på växter vid höstbesök:

renfana (efter vägen från P-platsen),

jätterams (vid vägkorsningen),

pestskräp, (vid odlingen)

kvanne, (vid odlingen),

jättebalsamin (mitt emot odlingen),

strålöga (nedanför odlingen).

Att berätta om växterna: Renfana innehåller ett ämne som hindrar förruttelse.

Den användes därför vid balsamering i det gamla Egypten. I vårt land lade man förr buketter av renfana inomhus för att hålla flugor, löss och mygg borta.

Kvanne användes som botemedel mot många sjukdomar även i försök att bota pesten. Jättebalsamin kommer ursprungligen från Himalaya och Nepal och planterades som prydnadsväxt i Sverige för över hundra år sedan. Den sprids mycket lätt eftersom frökapslarna "exploderar" när de är mogna och skickar iväg fröna långt från blomman. Den har trivts så bra i vårt land att den på senare år har dykt upp lite varstans.

Att se och berätta vid studiebesöket:

Eleverna har sina "växtkrysslappar" och startar letandet redan vid P-platsen.

Gravfältet från järnåldern (sid.10 i Lövedsboken).

När det är ett så pass stort gravfält kan man med säkerhet veta att det funnits en gård vid Löved på järnålderstid.

På gravfältet betar nu bruna värmländska skogsfår. För 10 år sedan fanns skogsfår kvar endast på en gård i Stöllet i norra Värmland. Fåren som nu finns på gravfältet kommer därifrån. De har fått lamm flera gånger och nu finns det så många att de inte är utrotningshotade längre (även vid Kvarntorp finns nu värmländska skogsfår).

Vandringen fortsätter mot **herrgårdsområdet**. Här kan sagan om "*Trollkärigen som stal julö*" berättas (Text och kolteckning sid. 87 i Lövedsboken).

Vandringen fortsätter sedan efter Piskenusvägen. Sydväst om vägkorsningen finns den **gamla odlingen**. Vid besök på våren blommar pestskräpen med rosa blomkolvar och kvannets bruna fjolårsstänglar reser sig över odlingen. De nya bladen är ännu små. Vid höstbesök är pestskräpsbladen av jätteformat och kvannen är upp till 2 meter hög. Nedanför odlingen får man vid höstbesök se gula praktfulla strålöga.

På våren lyser det gult av svalört i vägkanten och lite längre fram blått av skogsförgätmigej. Är vårbesöket tidigt lyser det också blått av blåsippor i slutningen upp mot herrgårdsparken.

Vandringen fortsätter till rastplatsen nedanför herrgårdsparken. Norrut reser sig Brattberget- Skottaberget. Här vid en skylt med *Bergdisa* passar det bra att berätta den vemodiga sagan om jättedottern som hade människoskepnad. (text och kolteckning sid. 85-86 i Lövedsboken). Efter saga och fikastund fortsätter vandringen söderut efter stigen. Vid ingången till gammelskogen hänger långa lavar från träden. Inne i skogen blommar på våren Värmlands egen blomma skogsstjärna. På andra sidan gammelskogen öppnar sig naturen mot fågelsjön Hyn. Har man tur kan man få se havsörn flyga över vattnet på spaning efter byte. Stigen fortsätter mot hasseldungen, som är ingärdad för där betar också värmländska skogsfår. Vandringen fortsätter förbi hasseldungen och genom hästtagarna för återvända till Piskenusvägen och herrgården.

B) Årskurs 3 t.o.m. årskurs 6

För de äldre eleverna finns många historiska händelser att berätta om

1) Bronsåldern med ätterösen (Detta besök kräver en cirka 2 km lång cykeltur från P-platsen mot herrgården och sedan efter Piskenusvägen).

2) Dyvelstenen, pilgrimstiden, riddartiden

3) Ribbing, Posse, Belfrage, Hierta

B: 1) Bronsåldern

Att berätta före studiebesök vid "ätterösen".

För cirka 75000 år sedan började den senaste istiden. Isen blev kilometertjock och

tung så den tryckte ner landet under ett par hundra meter. När så isen började smälta för 10000 år sedan fylldes en stor del av det nedtryckta Värmland med vatten och den så kallade **Storvänern** bildades. Landet höjde sig så sakta när trycket av isen försvann. Det som i dag är höga bergstoppar var då öar. För ungefär 6000 år sedan var Lövedshöjden fri från vatten. På östra sidan Löved strömmade Klarälven ut i Storvänern och på västra sidan rann en biflod till Klarälven ut i det som nu är Norra Hyn och som då var en vik av Storvänern.

Människor började söka sig till Lövedstrakten, en del från söder efter Storvänern stränder och andra från norr där landet hade höjt sig tidigare än vid Löved. De första människorna som kom var nomader, som slog sig ner där det för årstiden fanns mest föda som fisk, vilt och olika växter som till exempel bär och hasselnötter. Denna tidsperiod har fått namnet **stenåldern**.

Så småningom började människorna odla och blev då bofasta. Nu blev det också betydelsefullt att äga mark och de som lyckades skaffa sig de största egendomarna blev hövdingar. Den här tidsepoken har kallats **bronsåldern** eftersom rika hövdingar använde brons till vapen, verktyg och smycken. För att visa sin mäktighet lät hövdingarna bygga gravar där de så småningom skulle begravas. Gravhögarna, som byggdes av stora stenar, kallas också "Nordens pyramider". På Skottaberget vid Löved finns två sådana högar de så kallade ätterösen. (Text och kolteckning sid. 8-9 i Lövedsboken).

Studiebesök vid "ätterösen"

Eftersom detta är en så pass lång utflykt, lämnas övriga berättelser om Löved till ett annat besök.

För att komma till "ätterösen" cyklar man efter Piskenshusvägen, förbi rastplatsen väst om herrgårdsparken. Ledmarkering finns. Efter cirka 1 kilometer från herrgårdsområdet parkeras cyklarna där den markerade vandringsleden upp till ätterösen finns.

Att berätta vid ätterösen: Vid bronsålderstid räckte Hyns vattenyta cirka 3 meter högre upp på Skottaberget än i dag. Gravarna byggdes nästan alltid högt för att visa att det var mäktiga hövdingar begravda där. En annan anledning till att

de låg på en höjd var att de skulle vara nära solen. Bronsåldersmänniskorna var nämligen soldyrkare.

B: 2) Dyvelstenen, pilgrimstiden och riddartiden

Att berätta före studiebesöket:

Dyvelstenen. Hövdingakulturen under bronsåldern utvecklades under den period som har fått namnet **järnåldern** till allt större maktområden, små kungariken. Dessa kungariken fanns både i det som nu är Sverige och i Norge. Kampen om mer makt tog sig uttryck i krig mellan dessa små kungadömen. Dyvelstenen sägs vara antingen ett monument över konungen Halvdan Hvitben eller en gränssten mellan svenska och norska kungariken (Lövedsboken sid.11). Dessutom finns en myt om hur jätten Tori Jotun kastade dyvelstenen mot Grava kyrka . Myten finns återgiven i texten: Att se och berätta vid studiebesöket).

Pilgrimstiden. Slutet av järnålderstiden kallas också **vikingatiden** med handels- och plundringsresor från Nordens länder ner över Europa. I Norden härskade fortfarande tron på asagudar, som Tor Oden och Balder medan större delen av Europa var kristet. En ung norsk kungason, Olov Haraldsson, var med på flera vikingaresor. En av resorna gick till Frankrike. Där mötte Olov kristendomen och bestämde sig för att återvända till Norge och göra landet kristet. Han lyckades införa kristendomen och dessutom skaffa sig kungamakten över hela Norge med Nidaros (nuvarande Trondheim), som huvudstad. Olof fick dock många fiender bland tidigare småkungar och han tvingades fly. Hans flykt sägs ha skett genom Värmland. Han fick så småningom hjälp av en svensk kung Anund Jakob och kunde återvända med krigare till Norge. Det berättas att han red tillbaka efter Klarälvdalen kanske förbi Löved. När han kom tillbaka till Norge, 1030, blev det en strid mellan honom och hans motståndare vid Stiklestad norr om Nidaros. Där dödades Olof av en man som hette Tore Hund. Genast uppstod rykten om underverk vid Olofs döda kropp. Tore Hunds stridssår läktes när de stänktes av Olofs blod, en källa med undergörande vatten porlade

fram, osynliga klockor började ringa och eldslågor flammade upp.

Olof helgonförklarades och fick namnet **Olof den Helige** eller Sankt Olof. Han blev snabbt ett populärt helgon inte bara i Norge, Sverige och Danmark utan även långt utanför Norden. Tusentals pilgrimer vandrade under nästan 500 år till hans grav i Nidaros. (Text och kolteckning sid. 1-24 i Lövedsboken).

En av de leder som pilgrimerna vandrade följde Klarälvdalen norrut. Vid Löved finns tradition om ett härbärke där pilgrimerna kunde övernatta.

Vid mitten av 1300-talet spreds den fruktade **pesten eller digerdöden** över hela Europa. När pilgrimerna kom till fjällvärlden vid Nidaros fick de kunskap om en växt "fjällkvanne" som kunde bota många sjukdomar. De tänkte då att kvanne skulle kunna vara ett botemedel för pesten. Pilgrimerna tog med kvannefrö och planterade i klosterträdgårdar långt nere i Europa, ända till Italien sägs den ha förts. Läkaren Paracelus i Milano påstod att han med kvanne botat halva Milanos befolkning från pesten.

Vid Löved finns en odling med kvanne. Troligen är den planterad av pilgrimer som rastade vid Löved. Vid den här tiden hette Löveds ägare Håkan (sid. 29 i Lövedsboken). Hans namn finns som underskrift på ett dokument från 1367, så han måste ha överlevt pesten, kanske han blev botad med kvanne.

Riddartiden. Löved var tidigt åtråvärd egendom eftersom gårdens ägare hade rättigheter att fiska lax i Klarälven. I slutet av 1400-talet köptes Löved av den förmögne riddaren och fogden Peder Knagh. Flera århundraden framöver ägdes Löved av rika arvingar till riddare Knagh (Text och kolteckning sid. 30-31 i Lövedsboken)

Förbered skattjakt på växter. Visa några "blombilder" och berätta att vid studiebesöket vid Löved gäller det att hitta dessa blommor. Gör en lista med växternas namn och plats att göra kryss när de funnit blomman. Antingen kan de arbeta i grupp eller enskilt.

Förslag på växter vid vårbesök:

hagg (östra sidan av P-platsen)

humleblomster (diket öster om P-platsen)

pestskråp (odlingen vid vägkorsningen, Piskenusvägen)

häggmispel (på norra sidan Piskenusvägen, väst om kvanne-pestskråps odlingen)
rödblära (lite varstans efter stigen mellan fikaplatsen och gammelskogen))

ekorrbar (gammelskogen)

harsyra (gammelskogen)

Att berätta om växterna: Hägg kallades förr fattigmans körsbär. Själva fruktköttet kan ätas men kärnan är giftig. Den innehåller ett ämne som kan omvandlas till blåsyra i magen. Många djur skyr doften av häggkvistar. De blandades därför i säden för att hålla råttor och möss borta. Hästar vägrar att äta ur foderhäckar som är tillverkade av häggträ. Snåla gästgivare använde därför hägg till foderhäckar för att hästarna inte skulle äta av höet som låg i dem. Humleblomsters rot har använts för att smaksätta öl och vin. Pestskråp odlades i klosterträdgårdar som medicinalväxt. Roten kokades i vin och ansågs hjälpa mot många åkommor som, pest, astma, heshet, hosta. Bladen kan användas att läka sår. Häggmispel är ursprungligen från Nordamerika. Bären används där fortfarande i pajer. Ekorrbär är släkt med liljekonvalj och som den något giftig. Den används som medicinalväxt mot hjärtbesvär. Harsyra innehåller C-vitamin men också oxalsyra därför bör den inte ätas i för stora mängder. För tillverkades harsyresalt, som användes att ta bort fläckar.

Förslag på växter vid höstbesök:

kanadensiskt gullris (efter vägen väst P-platsen)

johannesört (efter vägen mitt emot gravfältet-fårhagen)

rödtoppa (på västsidan vägen längs fårhagarna)

kvanne (odlingen vid vägkorsningen, Piskenusvägen)

kungsljus (efter Piskenusvägen, sluttningen upp mot herrgårdsparken)

kärleksört (vägkanten vid fikaplatsen)

springkorn (flera fuktiga områden längs stigen mellan fikaplatsen och gammelskogen.)

Att berätta om växterna: Kanadensiskt gullris kommer ursprungligen från Nordamerika. Johannesört innehåller ett ämne som kan användas som lindrande medel på bl.a. brännsår. Om man klämmer sönder blommornas knoppar sipprar det fram en röd blodliknande vätska. Om denna röda vätska berättas en saga. När asaguden Oden en gång blev stångad av vildsvin droppade hans blod på marken. Där växte sedan upp en blomma, som innehöll Odens röda blod. När Sverige blev

kristet byttes Oden ut mot Johannes döparen. Nu blev det i stället den halshuggne Johannes blod som fanns i blomman. Därför fick den namnet Johannesört. Kvanne (fjällkvanne) växer naturligt i fjällvärlden. När pilgrimer kom till norska fjällvärlden, på sina vandringar till Nidaros, fick de kännedom om kvannens fantastiska medicinska egenskaper. De tog med sig frön och planterade i klosterträdgårdar långt nere i Europa. Troligen är odlingen vid Löved planterad av pilgrimer som ett botemedel mot den fruktade pesten eller digerdöden. Kärleksört ansågs ha magisk verkan. Om den planterades på hustaket trodde man att blixten inte skulle slå ner i huset vid åskväder. Springkorn är släkt med den tidigare beskrivna jättebalsaminen och har som den förmågan att kasta iväg sina frön med explosionsartad kraft.

Att se och berätta vid studiebesöket

Till skillnad från vid de övriga studiebesöken följer eleverna cykelbanan en bit söder ut efter passagen under 62:an. Mitt emot Dyvelstenen är det lämpligt att återkomma till dess historia.

Uppe vid parkeringsplatsen berättas sedan myten om jätten och Dyvelstenen. Jätten *Tori Jotun*, som bodde i Brattberget hatade klangen från kyrkklockorna i Grava. Han beslutade att få dem att tystna, hämtade en stor sten och gick upp på berget ner mot älven. Han slungade iväg stenen. Men stenen var tung även för en jätte så Tori Jotun lyckades inte kasta den längre än ner till stranden av Klarälven (text och kolteckning sid. 88 i Lövedsboken).

Vandringen tar sedan sin början vid parkeringsplatsen. Eleverna har sina krysslister och börjar söka efter växter. Vid kvanne- och pestskråpsodlingen kan historien om pilgrimerna och kvannen återberättas. Vid fikaplatsen finns en skylt med myten om hur Olof den Helige kunde förvandla troll till sten. Texten på skylten kan läsas före fikastunden.

3) Ribbing- Posse-Belfrage- Hierta

Att berätta före studiebesöket:

I mitten av 1600-talet ärvdes Löved av Maria Ribbing, som var en ättling till riddare

Knagh. Hon var gift med Harald Posse, som under en kort period var landshövding i Värmland. När Maria och Harald flyttade in på Löved planterade de en lind som vårdträd. Den linden står fortfarande kvar framför Löveds rosa herrgård. Borrprov har visat att den är cirka 370 år gammal, alltså från mitten av 1600-talet.

Harald insåg snart det betydelsefulla i Löveds rättighet att fiska lax i Klarälven. Han lät därför bygga en gård vid forsen i älven för att kunna kontrollera att ingen fiskade lax på älvens västra sida. På östra sidan ägde sedan länge Skiveds gårdar laxrättigheten, vilket de fortfarande gör. Det var när Harald Posse hade byggt herrgården som **Forshaga** fick sitt namn. Tidigare hade området kallats **Hästhagen**.

Grossbol hade länge varit i strid med Löved om fiskerätten. Från den här tiden finns en legend om Löved och Grossbol. Båda dessa gårdar ägde rätt att fiska lax i Klarälven. Under pesttiden dog nästa alla i Grossbol. Endast en pojke och en flicka överlevde. De hade svårt att klara gården och insåg att de behövde en häst. De gjorde ett avtal med Löved om att få byta rättigheten till laxfiske mot en häst (sid. 55-56 i Lövedsboken). Under senare delen av 1600-talet pågick flera rättegångar om fiskerättigheterna. Till slut avgjordes det i Göta Hovrätt att Löved var ägare till laxfisket på västra sidan älven.

I början av 1700-talet ärvdes Löved av Hamfrid Juliana Belfrage. Hon var barnbarnsbarn till Maria Ribbing och Harald Posse. Hamfrid var gift med Leonard Hierta. Han hade kämpat i Karl XII:s armé i slaget vid Poltava 1709. Efter svenskarnas nederlag blev Leonard krigsfånge i Ryssland i 13 år. Det berättas att han under sin tid i Ryssland såg och beundrade ryska herrgårdar. Han planerade att när han blev fri skulle han återvända till Löved och bygga en herrgård, som liknade de ryska. Det blev dock Hans Hierta, Leonards och Hamfrids son som till slut lät bygga den rosa herrgården. Det blev dock ett så dyrt projekt att Hans tvingades sälja herrgården till Nils Nilsson från Grythyttan. Nils var så förmögen att han kallades Rike Nils. Hans döttrar, som sedan ärvde Löved; kallades "guldtunnorna".

I slutet av 1800-talet såldes Löved till AB Mölnbacka Trysil och blev bostad åt företagets skogschefer. 1966 blev Löved privatägt.

Att se och berätta vid studiebesöket

Vandringen börjar som vid tidigare besök vid P-platsen, men denna gång utan "krysslitor". I stället kan nu de botaniska skyltarna läsas, förslagsvis högt av en

elev i taget. Vid herrgårdsparken kan gruppen gå fram till dammen, som Hans Hierta lät göra hjärtformad. Från dammen kan eleverna se den rosa herrgården med den urgamla linden framför.

Familjen Kullgren, som nu är ägare till Löved, har köpt tillbaka markerna runt herrgården och har börjat återställa det öppna landskap som fanns runt Löved innan AB Mölnbacka Trysil planterade granskogar på åkrar och ängar.

Vandringen fortsätter till i pestsråp-kvanneodlingen där texten på skyltarna kan läsas.

Vid fikaplatsen kan eleverna läsa sagan om Bergdisa och myten om Olof den Helige. Vandringen fortsätter sedan med en avstickare till varggroparna, som finns väster om stigen.

Efter besöket vid varggroparna kan man följa stigen förbi hasseldungen och vidare cirka 0,5 km till en brygga, som ligger ute i Hyn. Det finns sedan möjlighet att följa stigen ända till det nyrenoverade fågeltornet på östra sidan Hyn. Denna vandring är 2-3 km. Man passerar under denna vandring en sällsynt lummer, mellanlummer (den finns beskriven på en skylt intill stigen).

Från fågeltornet kan man sedan vandra genom Dyvelsten och meddelst cykelbanan komma tillbaka till Löved.

